

ДЕЩО ПРО УКРАЇНСЬКІ ПРІЗВИЩА

Анатолій Поповський. Дешиця про українські прізвища. – Дніпро : Ліра, 2020. – 304 с.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10940>

Збірник складається з вісімнадцятих статей, написаних професором Поповським А.М. у різні періоди його наукового життя, однак кожна з них можемо непомилково ідентифікувати щодо авторства – всі вони мають відповідну структуру, підбір та потрактування матеріалу, ідейне та духовне наповнення. На перший погляд виглядає так, що книга з ономастики, однак тематичний зміст її значно ширший. В опублікованому виділяємо дві великі групи: 1) статті, у яких репрезентовано лексико-семантичну характеристику окремих номенів; 2) розвідки, де знаходимо аналіз українських прізвищ з різними твірними основами.

У першій групі автор проводить виклад матеріалу і на апелятивному, і на онімному рівні. Професор акцентує увагу на тому, що “поряд з поняттям “значення” застосовується поняття “смысл”, яке відіграє важливу роль для аналізу проблеми мови і свідомості” (с. 91). Аналіз слова потребує глибокого осмислення з боку інтралінгвальних та екстралінгвальних факторів. У них криється семантична витонченість, гнучкість та специфічність, які потрібно розрізняти, належно зважувати й оцінювати. Окремо автор наголошує на функціональних властивостях слова, які також мають бути розкриті. В усіх статтях цієї групи дотримано визначених критеріїв. Учений спочатку звертається до лексикографічних праць, зокрема тлумачних та етимологічних словників. Обов’язковою умовою опису є обширний матеріал, почерпнутий з української літератури, адже саме в ній часто зафіксовано перші переосмислення лексем. Слід зазначити, що ця частина розвідок завжди надзвичайно насичена, колоритна та різнопланова щодо жанру, діалектної (територіальної) та хронологічної належності. Особливу увагу Поповський А. М. приділяє функціонуванню та семантичному наповненню слів на сучасному етапі, що проявляється в публіцистиці. Підтвердженням цього є цитати в текстах та громіздкі списки джерел до кожного дослідження. Усі ці компоненти статей увиразнюють їх, роблять не лише науковими, а й науково-популярними, доступними широкому загалу, а це має величезне значення на сучасному етапі, адже наукові студії повинні не лише працювати “на науку”, а й виховувати та просвітлювати молодих людей, розвивати смак до слова, популяризувати свою культуру, літературу, мову, врешті дохідливо, популярно демонструвати читачеві семантичні колізії, які відбулися і продовжують відбуватися зі словами. А таких лексем професор обрав для дослідження чимало: борщ (Слово **борщ** в

ономастичному та апелятивному контексті), лобода (Слово **лобода** в ономастичному та апелятивному аспектах), штани (Дешиця про штани та їх антропоніми), перекотиполе (Лексико-семантичні функції слова **перекотиполе** в українській мові), перевертень (Чи перевелися перевертні?). Особливо глибоким науковим аналізом наповнені статті, присвячені хамам та хамству (Від Хама до хамства) і холуям та холуйству (Від Холуя до холуйства: етнолінгвістичний і когнітивний погляди на лексико-семантичне поле “**прислужництво**”). Ці розвідки надзвичайно актуальні сьогодні (і не лише тепер), адже соціологічний аспект в них особливо гострий, їх варто публікувати й у пресі, щоб вони були більш доступні читачам. Думаю, що такий високий рівень цих студій досягнуто завдяки етнолінгвістичному і когнітивному підходам до вивчення лексико-семантичних полів лексем “хамство” та “холуйство”. Зауважу, що всі згадані вище статті містять значний антропонімічний фактаж, що робить їх „привабливими” для ономастів.

Перехідними від першої групи до другої можна вважати дві статті, в яких проаналізовано прізвища, що пов’язані бджільництвом (Українські прізвища, пов’язані з **бджільництвом**) та юриспруденцією (Українські прізвища, пов’язані з юриспруденцією). Чому перехідні? Тому що автор так само розглядає лексико-семантичне поле цих лексем, але головно зосереджується на антропонімічному корпусі.

Автор монографії стверджує, що риси “неповторного менталітету кожного народу закарбовані у прізвищах” (с. 10). Тут важко не погодитися, адже й статті професора про це свідчать. У другій частині розвідок дослідник зосередився на аналізі найменувань людей з різними твірними основами: із спонукальним компонентом (Українські прізвища із спонукальним компонентом), з числівниковою основою (Українські прізвища з числівниковою основою), давньослов’янськими компонентами крив- (Українські прізвища з компонентом **крив-**), -їд-(-їж-) (Українські прізвища з компонентом **-їд-(-їж-)**), біл- (Українські прізвища з компонентом **біл-**), лих- (Українські прізвища з компонентом **лих-**), сам/само (Українські прізвища із займенниковою основою сам/само). Усі ці статті визначаються величезною кількістю фактичного матеріалу, який почерпнуто з різноманітних джерел: лексикографічних, монографічних, публіцистичних, історичних тощо. Професор у серії розвідок зосередився на студіюванні композитних антропонімів, бо переважна більшість з них є двокомпонентні прізвища, які характерні не лише для українського антропонімікону, а й загальнослов’янського, про що свідчать розвідки чеських (Svoboda J. *Staročeská osobní jména a naše příjmení* (1964)) та польських (Malec M. *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych* (1971)) колег-антропонімістів. Не згадано й українських ономастів, які багато зробили в царині дослідження автохтонного іменування українців (Демчук М.О. *Слов’янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст.* (1988)) та прізвищевих назв дещо пізнішого періоду формування українських

власних назв людей (Осташ Р.І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького (1995)).

Особливої уваги заслуговує ономастично-соціолінгвістична стаття про зросійщення українських прізвищ (Зросійщення українських прізвищ), що є результатом багатовікових репресивно-асимілятивних процесів, які культивувалися мовною (і не лише!) політикою Росії. Професор глибоко аналізує деформаційні процеси в українських прізвищах на фонетичному, морфологічному, евфонічному та інших рівнях, що призвели до такого соціолінгвістичного явища як зросійщення. Цю статтю варто було б популяризувати на сторінках преси.

Книга “Дециця про українські прізвища” Анатолія Михайловича Поповського важлива і потрібна не лише для науковця-лексиколога, ономаста, а й для ширшого кола зацікавлених – істориків, журналістів, працівників державних установ, студентів, учнів, усіх тих, які шанують історію і культуру України, адже наскрізною є ідея пізнання і розуміння українського слова, в якому закладений код нашого народу.

Зоряна Купчинська,

**доктор філологічних наук,
доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка**